Gönderim Tarihi: 03.03.2020

Kabul Tarihi: 17.05.2020

BİR YAŞAM GRAFİĞİ OLARAK RUS EDEBİYATINDA “GÜNLÜK METİNLERİ”

“The Literary Diary” in Russian Literature as a Life Graph

Eda H. TAN METREŞ

Dr. Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi

Rus Dili ve Edebiyatı bölümü

edahtan@akdeniz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6350-7296

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Günlük metinleri (дневниковая проза), gerçek yaşamın içinden edebiyata uzanan mahrem anlatılar olarak tanımlanır. XIX. yüzyılın ortasına kadar bağımsız bir metin türü olarak kabul görmeyen bu metinlere arada kalmış bir tür nazarında bakılır. Ortaya çıkışından, bir metin türü olarak kabul edilmesine uzanan tarihsel süreçte Rus edebiyatında günlük metinlerine dair pek çok arşiv oluşur. Nitekim zata mahsus bir anlatı türü olarak XVIII. yüzyılda edebiyat sahasına giriş yapan günlük metinlerinin XX. yüzyıl Rus edebiyatındaki rolü tarihsel süreçten ayrı tutulamaz. Bu çalışmada, kişisel yaşama dair bilgiler sunan günlük metinlerinin Rus edebiyatındaki gelişim süreci her dönem içinde kaleme alınan eserler özelinde, tarihsel bir perspektifle, genel bir çerçevede ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Günlük Metinleri, Rus Edebiyatı, Metin Türleri, Tarihsel Süreç.

Abstract

The literary diary is defined as an intimate narrative that extends from real life to literature. These texts, which were not accepted as an independent text genre until the middle of the 19th century, are perceived as a coexistent genre. In the historical process, from its emergence to its acceptance as a genre of text, many archives in Russian literature are formed, about the literary diary. As a matter of fact, the role of the literary diary, which entered the field of literature in the 18th century as a narrative genre, cannot be separated from the historical process in the 20th century literature. In this study, the development process of the literary diary which provide information about personal life, has been handled with a historical perspective, within the context of the works written in each period of Russian literature.

Keywords: The Literary Diary, Russian Literature, Text Genres, Historical Process.

1. GİRİŞ

Günlükler, diğer metin türleri (mektup, anı yazısı, biyografi, itiraf) gibi gerçek yaşamın içinden edebiyata taşınan metinlerdir. Bu metinler aracılığıyla yaşadığı zamanı ve mekânı içselleştiren insan, yaşamışlıkları fotoğraflandığı anılarından farklı olarak, ne geçmiş zamana ne gelecek zamana ait olan, kendine özgü anları metnin içinde dondurmaya çalışır. Sosyo-kültürel bir fenomen addedilen günlük, araştırmacı Mihail Miheyev’e göre birbirinden ayrı notlardan oluşan, özellikle de aktardığı tarihler

bakımından farklılık gösteren bir metindir (Miheyev, 2006). Benzer bir biçimde araştırmacı Aleksandr Nikolyukin'in çalışmalarında da günlükler; periyodik olarak kaleme alınmış, her bir notun tarihle ifade edildiği, birbirinden kopuk metinler olarak aktarılır (Nikolyukin, 2001, s. 232-233). Bu yaklaşımdan anlaşıldığı üzere günlüklerde öne çıkan tarih bilgisinin yanı sıra, anlatımda oluşan kesiklik, kopukluk, parça halinde sunulan notlar gibi özellikler de önem taşır. A. Nikolyukin günlüğe ait özellikleri şöyle sıralar:

“1. Periyodik, düzenli olarak tutulan notlardır. 2. Önceden gerçekleşen olaylarla ya da hissedilen duygularla değil, şu ana dair olanlarla ilişkilidir. 3. Tutulan notlar kendiliğinden, spontane bir karaktere sahiptir. Aktarılan olaylar ve kaleme alınanlar arasında geçen süre hayli azdır. 4. Ham bir metindir. 5. Günlük metninin çoğunun belirli bir alıcısı ya da bir adresi yoktur. 6. Mahremdir, bu nedenle kâğıda dökülenler içtendir, samimidir” (Nikolyukin, 2001, s. 232-233).

Mihail Bahtin günlük metnini ilk söylev türü olarak nitelendirir, araştırmacının bu çıkarımı günlüğün biyografi ve itiraf¹ türleriyle benzeşen yönlerine dayanır, nitekim bu türlerde de kendini sorgulama, aktarma özellikleri mevcuttur. M. Bahtin günlük metnlerini *itiraf metinleri* (Lev Tolstoy'un günlükleri) ve *biyografi metinleri* (Aleksandr Puşkin'in günlüğü) olarak iki kategoriye ayırır (Bahtin, 2000, s. 171). Araştırmacı Mariya Romaşkina'ya göre ise günlük, *itiraf metnindeki* içtenliği muhafaza ederek öz yaşamöyküsüne, otobiyografiye ve aktarılan anla ilişkisi bulunan vakayinamelere yönelmiş bir biçimde, pek çok farklı türden özellikleri barındırır (Romaşkina, 2016). Tüm bu kaynaklar günlük metnlerinin genetik selefleri olarak nitelendirilebilir, ancak bu türün soy ağacını herhangi bir metin türüyle ilişkilendirmek tam anlamıyla mümkün değildir. Her metin türünde günlük metinlerine ait unsurlar var olabilir, fakat bir bütünsellikten söz edilemez. Günlükler, anlatılanlar arasında zamansal boşlukların üst düzeyde olduğu *anı metinlerinden* ve birisine hitaben yazılan, bir alıcısı bulunan *mektup metinlerinden* farklıdır. Ancak yine de mektup ve günlük metinleri (sınırlı sayıdaki alıcıları noktasında) yan yana getirilebilir. Günlük

¹İtiraf metnlerinin otobiyografi türlerinden ayrılan, ancak günlük metinleriyle kesişen temel özelliği, kişinin kendi tutumlarını değerlendirme konusunda takındığı samimi yaklaşımdır. İtiraf metinleri; yaşanmış, tecrübe edilmiş gerçeklikler konusunda Tanrı önünde bir değerlendirme olarak kabul edilir. Bkz. Kazanski, 2009, s. 73–90.

metinlerinde olduğu gibi mektuplarda² da spontane bir anlatımla kalemi eline alan yazar, evrensel bir konuyu ya da gündelik bir olayı aynı ilgiyle aktarabilir. Dolayısıyla metin türleri arasında öne çıkan benzerlikler ve farklılıklar, içinde bulunulan dönemin beraberinde getirdiği tarihsel süreçlerle evrilir, yeni bir anlam kazanır. Bu anlamda günlük metninin Rus edebiyatındaki serüveni gerek bir metin türü olarak, gerek edebî bir değer, tarihsel bir zenginlik olarak çok katmanlı bir yapıya sahiptir.

2. BİR METİN TÜRÜ OLARAK “GÜNLÜK”

Rus edebiyatında günlüğün bir metin türü olarak değerlendirildiği ilk bilimsel çalışmalar araştırmacı Oleg Yegorov’un “XIX. Yüzyıl Rus Yazarlarının Günlükleri” (Дневники русских писателей XIX века) ve “XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Günlük Metinleri” (Русский литературный дневник XIX века) başlıklı monografi çalışmalarıdır. O. Yegorov bu çalışmalarında yaklaşık yetmiş metni analiz ederek günlük metninin türsel özelliklerini, evrim süreçlerini ve XIX. yüzyıl edebî metinleriyle ilişkisini ortaya koyar. Vasili Jukovski, Aleksandr Puşkin, L. Tolstoy gibi XIX. yüzyıl Rus edebiyatı yazarlarının günlüklerinin yanı sıra, Mihail Pogodin, Aleksey Suvorin gibi gazeteci yazarların ve Sofya Tolstaya, Tatyana Suhotina Tolstaya, Duşan Makovitski, Valentin Bulgakov gibi L. Tolstoy’un yakın çevresinden isimlerin günlükleri üzerinde de çalışmalarda bulunan O. Yegorov, söz konusu metinlere ait özellikleri şöyle sınıflandırır:

“Günlük metninin zaman-uzam yapısı üç temel kronotop biçimi içerir: Lokal (yerel) zaman-uzam, devam eden zaman-uzam, psikolojik zaman-uzam;

Günlükte insan imgesi yaratma: Yapıcı imge, üretken imge, simgesel imge, yıkıcı imge;

Günlükteki yazar imgesi: Saf dışı bırakılmış suret, şarta bağlı nesnel imge, ölçülü öznel imge, hâkim imge;

Günlüğün tipolojik çeşitliliği: Dışadönük günlük, içedönük günlük;

² Örneğin, Marina Tsvetayeva, Anna Teskova’ya yazdığı mektuplarda XX. yüzyılın 20’li yıllarına ait göçmen topluluğuyla olan sanatsal ilişkisini kaleme almış, böylelikle dönemi de değerlendiren bir metin oluşturmuştur. Bkz. Romaşkina, 2014, s. 15.

Günlüğün içerik türleri: Ailevi-gündelik yaşama dair günlükler, seyahat günlükleri, sosyo-politik günlükler, hizmet sürecine ait günlükler;

Günlükte kullanılan üslup: Bilgilendirici anlatım, çözümsel/analitik anlatım, estetik ağırlıklı anlatım, karma aktarım;

Kompozisyonun çeşitliliği: Kesintisiz bir kompozisyon, göze çarpan, farklı bir kompozisyon;

Edebî bir günlüğün çeşitliliği: Bireyleşme sürecindeki günlükler, kritik yaşlara ait günlükler, edebî bir eserde bulunan klasik günlük metni, sürgün dönemine ait günlükler, klasik günlüklerin romanlaştırılması” (Yegorov, 2003, s. 256).

Günlük metinlerinin dilbilimsel açıdan incelenmesi ve belli ölçütler ekseninde sınıflandırılması ise araştırmacı Mihail Miheyev’in “Bir Benlik Belgesi Olarak Günlük Metni (Rusya, XIX-XX)” [Дневник как эго-документ (Россия, XIX-XX)] başlıklı çalışmasında ele alınır. M. Miheyev bu çalışmasında günlük metinlerini iki kategoriye ayırır: Bir tarafta belirli bir insanı, onun bilincini en mahrem yönüyle, benliğiyle tasvir etme; diğer tarafta yazara ün getirmiş bir olayı veya süreci betimleme söz konusudur. Bu noktada önemli bir kişinin gündelik yaşamını yaşamöyküsü biçiminde anlatma, üçüncü ara bir tür olarak kabul edilir (Miheyev, 2007, s. 5-31). Otobiyografi olarak da ifade edilen bu metinler iki kategoride değerlendirilir: Bunlardan biri; yazarın sade bir dille kendi yaşamını kaleme aldığı metinlerdir – L. Tolstoy’un “Çocukluk” (Детство), “İlk Gençlik” (Отрочество), “Gençlik” (Юность) ve Maksim Gorki’nin “Çocukluğum” (Детство), “İnsanlar Arasında” (В людях), “Benim Üniversitelerim” (Мои университеты) eserleri gibi – diğeri ise yazarın yaşamöyküsünün eserin başkahramanı üzerinden anlatıldığı metinlerdir: Johann Wolfgang Goethe’nin “Genç Werther’in Acıları” (Die Leiden des jungen Werthers) adlı eseri gibi. Araştırmacı J. Gusdorf’a göre otobiyografi metinlerinde birlik ve kimlik odağındaki *kendiyi* yeniden var etmek için, öze dair olanlarla araya bir mesafe konması gerekir. Günlük metinlerinde ise yazar, izlenimlerini ve ruhsal durumunu günbegün aktarır (aktaran: Savkina, 2001, s. 99).

Günlük metinleri XIX. yüzyılın ortasına kadar Rus edebiyatında bağımsız bir tür olarak kabul görmez, arada kalmış bir tür olarak algılanır. Ancak 60’lı yıllar, günlük metinlerinin yayımlanması anlamında önemli bir

eşik kabul edilir. “İstoriçeskiy vestnik” (Исторический вестник) ve “Russkiy arhiv” (Русский архив) gibi dergilerde günlük ve anı metinlerine ayrılmış bölümler yer almaya başlar. Öte yandan eleştirmenler ve dergi editörleri tarafından ortaya atılan varsayımlar, günlük metnlerinin bir tür olarak nitelendirilmesi konusunda uzun yıllar sürecektir bir anlam karmaşasına neden olur. Yayımlanmış günlük metinleri üzerinde yapılan değerlendirmelerde günlük ve anı türü arasında bir ayrım yapılmaz, bu türsel çeşitlilik anı edebiyatı (мемуарная литература) adı altında sınıflandırılır. Araştırmacı Tatyana Kolyadiç günlük metnlerinin, anı edebiyatına ait türler arasında ilk sıralarda yer aldığı altını çizerek (Kolyadiç, 1999, s. 63). Yazara dair bilgilerin bir araya getirildiği, kahramanların psikolojisine, karakterine dair çeşitlenmelerin resmedildiği şahsi bir sanat laboratuvarı görünümündeki bu metinler, anıların kâğıda dökülmesi sürecinde yardımcı bir kaynak addedilirler. Ancak günlük metinlerinde olayların genel perspektifine dair bir yaklaşım bulunmaz, aksine anlatım en küçük molekülüne kadar yalnızca anlatıcının kişiliği ve şahsi yaşamıyla ilişkilidir. Nitekim XX. yüzyılın başlangıcında bu metin türlerinin farklılıklarını ortaya koyan temel ilkeler üzerine çalışmalar yapılır; eşzamanlılık ve artsüremlilik ilkeleri öne çıkar. Bu ilkeler gereğince, günlük metnlerinin anı metinlerine kıyasla daha güvenilir ve gerçeği yansıtan bir kaynak olduğu saptanır. Sovyet tarihçi Militsa Neçkina’ya göre, günlüklerde kaleme alınanlar gerçeğe daha yakındır, her şeyden önce yazarın düşünceleri farklı olayların etkisiyle ortaya çıkabilecek yeniden kavrama, yeniden değerlendirme gibi sonraya dair duygu değişimlerinin tesirine henüz kapılmamıştır (aktaran: Yegorov, 2003, s. 12).

3. RUS EDEBİYATINDA GÜNLÜK METİNLERİ

Günlük türünün ortaya çıkışı ve farklı kültürler zemininde biçimlenişi ortak bir süreç ekseninde gerçekleşir.³ Bu konuda çalışmalarda bulunan araştırmacıların görüşleri ise günlüklerin; mektup, anı yazısı, öz yaşamöyküsü gibi metinlerle aynı köklerden filizlenmiş bir tür olduğu yönündedir. Örneğin, Vladimir Toporov günlük metnlerinin ortaya çıkış noktasını otobiyografi sahasıyla ilişkilendirir, zira bu türün temel yöntemi; belgeye ve kronolojik bir ilkeye dayalı bir tutarlılık oluşturmaktır (Toporov, 1989, s. 84). Araştırmacı Svetlana Rudziyevskaya da “*Günlük metinleri otobiyografi sahasına aittir, bu nedenle bu türün kaynağını burada aramak gerekir, kaldı ki otobiyografi günümüz sanatını yansıtan bir türdür, tıpkı Orta Çağ’ı yansıtan öz yaşamöyküleri gibi*” sözleriyle bu görüşü destekler

³ Bu ifadeyle Batı’da Reform ve Karşı Reformasyon dönemi, Rusya’da ise XVII. yüzyıl kastedilmektedir.

(Rudziyevskaya, 2002, s. 89). Öte yandan söz konusu metinlerin Rusya’da Hristiyanlığın kabulüyle ortaya çıktığı, IX. ve X. yüzyıllardaki *hacnamelere* (паломническая литература) ve *gezi notlarına* (хождение) uzandığı gibi görüşler de mevcuttur. Hacnameler ve gezi notları gerçeklere dayanan, otobiyografik unsurlar taşıyan, belge niteliğindeki metinlerdir. Diplomatların elçilik yazışmaları ve gezginlerin notları bu edebî türün gelişmesine katkıda bulunur. XII. yüzyılın başlangıcında bir metin türü (Eski Rus edebiyatında) olarak ortaya çıkan gezi notlarında, yazar yalnızca bulunduğu mekânları anlatmamış, aynı zamanda izlenimlerini, hissettiklerini de not etmiştir. Dolayısıyla hacnamelerde, Hristiyan dünyasının kutsal yerleri ve azizleri anlatılırken dünyevi olarak nitelendirilen gezi notlarında ticari veya başka nedenlerle yabancı ülkelere yapılan seyahatler dile getirilir (İnanır, 2003, s. 25). “Baş Rahip Daniil’in Rus Topraklarına Gezisi” (Хождение Даниила Русьские земли игумена) ve “Daniil’in Hac Ziyareti” (Хождение Даниила Паломника) adlı eserler bu türün erken dönem örnekleri kabul edilir (1106-1108). Araştırmacı Gelian Prohorov anonim ve gayri şahsi nitelikteki Yunanca metinlere kıyasla, Rus edebiyatında bu türe ait ilk eserlerin zata mahsus olduğunu ifade eder (Prohorov, 2007, s. 275).

Günlük türünün Rus edebiyatında ortaya çıkışına dair farklı değerlendirmeler olsa da, bu metin türünün kökeni geleneksel bağlamda XVIII. yüzyılda başlayan ve I. Petro dönemine ait kültürel ve sosyo-politik düzenlemelerle bağlantısı bulunan “öznelliğin yasalaştırılması ve ifade ediliş biçimi” süreciyle ilişkilidir. Pek çok araştırmacıya göre edebî faaliyetlerinin kişiliğiyle koşullandığı yeni bir yazar tipinin oluşması ve edebiyatta yeni bir bakışın ortaya çıkması bu süreçte gerçekleşir. Ancak Rusya tarihi göz önüne alındığında XVIII. yüzyıl değil, bir yüzyıl öncesine ait tarihsel veriler de öznelliğin yasalaştığı gerçeğini gözler önüne serer. Nitekim XVII. yüzyıl “isyan yüzyılı”, “halk ayaklanması ve başkaldırı yüzyılı”, “kargaşa dönemi” (смутное время) olarak anılsa da, tüm bu politik ve toplumsal karmaşa içinde edebiyatın etkinliği yoğun bir şekilde hissedilir. Bu döneme ait edebî eserler yalnızca yetkin yazarlar tarafından değil, keşişler tarafından da kaleme alınır. Bunun yanı sıra XVII. yüzyılın başlangıcında sansür söz konusu değildir; bu durum Orta Çağ kanunlarınca sınırlandırılmadan, tüm görüş ve düşüncelerin özgürce ifade edilmesine olanak sağlar. Edebiyatta bireyci yaklaşımın ortaya çıkışı adına önemli bir adım kabul edilen bu süreçte biyografiler, azizlerin yaşamlarına dair anlatılar (жизне), itiraflar (исповедь) kaleme alınır (Romaşkina, 2016).

“Jitiye”; din adamlarının, azizlerin öz yaşamöykülerinin kaleme alındığı edebî bir türdür. Bu bağlamda “eski inanış” (старая вера) için

mücadele veren Avvakum'un kaleme aldığı "Baş Papaz Avvakum'un Öz Yaşamöyküsü" (Житие протопопа Аввакума) adlı eseri hagiografi⁴ geleneğine ait özellikler taşımasının yanında, bir otobiyografi metni kabul edilir (Robinson, 1991, s. 310). Ancak Avvakum'a kadar yazılmış olan öz yaşamöyküleri, anlatılan din adamı tarafından değil, başka biri tarafından yazılmışken Avvakum bizzat kendi yaşamını kaleme alır ve farklı bir stil oluşturur (Çopur, 2006, s. 56-57). Gelecekte "günlük" olarak ifade edilecek olan bu metin türü – azizlerin yaşamlarına dair anlatı– Avvakum'un kendini algılama teorisini okurla buluşturur. Bu türün daha sonraki yıllara ait gelişim süreci ise içebakış ve öz-disiplin gibi dini bilinç gerekleriyle yan yana getirilir.

Günlüğün edebî bir tür olarak kabul edilme süreci hem Batı'da hem Rusya'da geç tarihlere, XVIII. yüzyıla uzanır (Romaşkina, 2014, s. 12). Bu dönemde edebiyatta ortaya çıkan sentimentalizm akımıyla insanın iç dünyasına duyulan ilgi Batı⁵ ve Rus edebiyatında günlük türünün öne çıkmasında etkin bir rol üstlenir. Edebî akımların, günlük metinlerinin gelişimindeki rolü bu kapsamda önem taşır. XVIII. yüzyılda sentimentalizm akımıyla yükselişe geçen günlük metinlerinin ilerleyen döneme dair gelişim grafiği, romantizm akımının koşulları içinde pekişir, ardından realizm akımının getirdikleriyle yeniden biçimlenir (Surkov, 1964, s.707). Günlüklerde aktarılan sevgi ve yaşanmışlık duygusu felsefi düşünceye, tarihsel çıkarımlara ve genelleştirmelere evrilir. Sentimentalizm akımının etkisiyle farklı metin türleri arasında bir etkileşim olur. Bu süreç, bilhassa, sanatın asıl odak noktasının insanın iç dünyasını gözler önüne sermek olduğunu savunan kadın anı yazarlarını etkisi altına alır (Savkina, 2001, s. 86). Bu anlamda Knyaginya Natalya Borisovna Dolgorukaya'nın bizzat kaleme aldığı notlar XVIII. yüzyıl Rus edebiyatındaki ilk anı metinleri arasında yer alır. N. Dolgorukaya'nın notlarını, Knyaginya Yekaterina Daşkova'nın Fransızca olarak yazdığı "Monhistoire" adlı eser izler (Savkina, 2001, s. 58). Böylelikle edebiyat sahasında kendisine bir yer edinen günlük metinleri anı yazılarının yanı sıra, bu dönemde gerçekleştirilen yurtdışı gezilerini, farklı ülkelere dair izlenimleri aktarma aracı olarak da işlev görmeye başlar [Nikolay Karamzin'in "Bir Rus Gezgininin Mektupları" (Письма русского путешественника) adlı eseri gibi].

⁴ Hagiografi/vita: Eski Rusya'da, XII. ve XIII. yüzyıl edebiyatında kutsal kişilerin yaşamlarını anlatan öykülerdir. Bkz. İnanır, 2003, s. 9.

⁵ Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un kişisel notlarını ve stoic felsefesi hakkındaki fikirlerini aktardığı "Kendime Düşünceler" (Τὰ εἰς ἑαυτόν) günlük türünde kaleme alınmış ilk eserler arasında yer alır. Bkz. Romaşkina, 2014, s. 12-13.

Tarih araştırmacısı Pyotr Zayonçkovski “Günlükler ve Anı Notlarından Devrim Öncesi Rusya Tarihi” (История дореволюционной России в дневниках и воспоминаниях) adlı çalışmasında farklı dönemlere ait metinleri inceleyerek Rusya tarihine ışık tutar. P. Zayonçkovski çalışmasını beş ana başlıkta ele alır. İlk bölümde “Eski Rus” (Древняя Русь) başlığı altında yabancı seyyahların gezi notları üzerinden tarihsel süreci aktarır. XV. ve XVI. yüzyılları ele aldığı ikinci bölümde Batı’dan gelen seyyahların gezi notlarını ve Ruslara ait yıllıkları, menkıbeleri bir araya getirir. XVII. yüzyılı ele aldığı üçüncü bölümde menkıbe ve öykü anlatılarının – Avraamiy Palitsın’ın “Troitsa-Sergiyev Manastırı’nın Abluka Edilişi Hakkında Menkıbe” (Сказание об осаде Троице-Сергиева монастыря) ve İvan Timofeyev’in “Yıllık” (Временник) eserleri gibi – türsel gelişimini değerlendirir. Böylelikle döneme tanık olan kişilerce kaleme alınan yıllıklar, elçilik raporları ve menkıbeler birer aktarım aracına dönüştürülür. XVIII. yüzyıla ışık tutan dördüncü bölüm ise bu döneme kadar yıllıklar, menkıbeler ve gezi notları üzerinden aktarılan kronolojik verileri artık anı metnlerinin bir kolu addeder. Ancak bu metin türünün günümüz klasik formatına evrilmesi henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. XIX. yüzyılı ve XX. yüzyılın başlangıcını kapsayan çalışmanın son bölümünde ise günlük metinleri ve anı yazıları, baskısı sık sık yapılan eserler olarak nitelendirilir (XVIII. yüzyıla kıyasla yaklaşık on kat daha çok baskı yapılmıştır) (Zayonçkovski, 1976, s. 4-5). P. Zayançkovski, arşiv araştırmaları yaparak edindiği verilerle yalnızca Rusya tarihini ele almamış, aynı zamanda günlük metnlerinin farklı edebî metinlerle olan ilişkisini de gözler önüne sermiştir. Devlet yıllıkları, gezi notları ve anı yazıları bu çalışma özelinde günlük metnlerinin selefi kabul edilebilir.

XV. yüzyıldan 1917 yılına kadar kaleme alınan notlar, edebî metinler XVIII. yüzyıla kadar çoğunlukla yerli/yabancı devlet adamlarına, tüccarlara ve seyyahlara aittir. Yukarıda sözü edildiği gibi, Rusya’da bu kronolojik verilerin edebî bir tür olarak kabul edilişi daha geç tarihlerde, I. Petro reformları sonrasında mümkün olur. Rus edebiyatı, genel itibarıyla, iki farklı metin türü üzerinden biçimlenir, bunlar; sanatsal/edebî metinler (blina, menkıbe, öykü/hikâye, roman) ve belge niteliğindeki metinlerdir (notlar, kronolojik veriler, öz yaşamöyküleri, yıllıklar, anı yazıları, denemeler). Bu iki farklı metin türü, “romanlaştırma olgusu” olarak adlandırılan ifadenin anlam aralığı içinde kaynaşır. Nitekim “Başrahip Avvakum’un Öz Yaşamöyküsü” (Житие протопопа Аввакума), N. Karamzin’in “Bir Rus Gezgininin Mektupları”, Nadejda Durova’nın “Süvari Genç Kızın Notları” (Записки кавалерист-девицы), L. Tolstoy’un “Savaş ve Barış” (Война и мир), Fyodor Dostoyevski’nin “Ölümler Evinden Notlar” (Записки из

Мертвого дома), Anton Çehov'un "Sahalin Adası" (Остров Сахалин), İvan Bunin'in "Talihsiz Günler" (Окаянные дни) adlı eserleri ve Leningrad kuşatmasına dair satırlarıyla Tanya Saviçeva'nın günlüğü bir insanın yazgısına dokunduğu ölçüde, bir toplumun yazgısına da dokunur (Kolobov, 2017). Bu eserlerin yanı sıra Nikolay Çernişevski'nin sanatsal mirasının büyük bir kısmını oluşturan günlükleri, Aleksandr Hertsen'in 1842-1845 yılları arasında kaleme aldığı günlüğü [Bu notlar yazarın 1868 yılında yayımlanan "Geçmişim ve Düşüncelerim" (Былое и думы) adlı otobiyografik eserinin temelini oluşturmuştur], Vladimir Odoyevski'nin 1859-1869 yıllarına ait günlüğü (çoğunlukla dönemin toplumsal olaylarını aktarır) günlük metnlerinin XIX. yüzyıla ait örnekleri arasında yer alır.

Rus edebiyatında psikolojik deneme türünde eserlerin ortaya çıkışı XIX. yüzyılın 40'lı yıllarına – V. Jukovski, A. Hertsen, İvan Turgenyev, F. Dostoyevski gibi yazarların dâhil olduğu döneme, toplumsal algı içinde yalnızca bütüncül olana değil, bireye dair ilginin öne çıkmaya başladığı sürece – rastlar. Anı edebiyatının bir türü olan günlük metinleri de bu süreçten beslenir. Zira gündelik yaşam seline kapılmış insanın kendi hayatına dair gerçeklikleri aktaran bu metinlerin psikolojiyle ilişkisi göz ardı edilemez. Mihail Lermontov'un "Zamanımızın Bir Kahramanı" (Герой нашего времени) adlı eserinde geçen "Peçorin'in Güncesi" (Журнал Печорина) başlıklı bölümün giriş kısmında bu durum şu sözlerle doğrulanır: *"İnsanın ruhsal yapısının – en sıradanının bile – geçmişi, bir milletin geçmişinden sanmıyorum ki, daha az ilginç, daha az öğretici olsun, özellikle olgun bir beynin kendisine dair gözlemlediklerinin sonucuysa..."* (Lermontov, 2000, s. 57).

Günlük metinleri, uzun yıllar boyunca, belge niteliğindeki sosyo-politik konulu eserlerin yanı sıra, edebî anlatıların da bir uzantısı kabul edilir. Ancak edebî yönü bulunmayan günlüklerin yanı sıra, edebiyatın bir parçası olan günlükler de söz konusudur: M. Lermontov'un "Zamanımızın Bir Kahramanı" adlı eserine dâhil edilen "Peçorin'in Güncesi" gibi.

Günlükler, yazarın kendisi için geleceğe düştüğü notlardır. Gerçek bir yazarın günlüğü, ortaya çıkış sürecinde, bir eser üzerinde yapılan işlemlere maruz kalmamış, el değmemiş bir metin olarak yazarın sanatsal yaklaşımının farklı yönlerini takip etme olanağı sunar (L. Tolstoy'un ve Mihail Prişvin'in günlükleri gibi). Kimi metinlerin periyodik olarak yayımlanması ise yazara özgü metin türlerinin ortaya konması noktasında önem taşır. Bu anlamda F. Dostoyevski'nin "Bir Yazarın Günlüğü" (Дневник писателя) adlı eseri deneme, hikâye, öykü, anı dizisi gibi yazara özgü metin türleriyle bütünleştirilmiş, açık bir günlük metni olarak

düşünülmüştür. Benzer bir biçimde İvan Nikitin'in "Bir Seminer Öğrencisinin Güncesi" (Дневник семинариста), İ. Turgenyev'in "Gereksiz Bir Adamın Güncesi" (Дневник лишнего человека), Aleksey Apuhtin'in "Pavlik Dolski'nin Güncesi" (Дневник Павлика Дольского), Nikolay Çernişevski'nin "Prolog" (Пролог) adlı eserinin "Levitski'nin Güncesi" (Дневник Левицкого) bölümüne ait bazı başlıklar, Nikolay Leskov'un "Katedral Halkı" (Соборяне) adlı eserleri de açık bir günlük metni formunda kaleme alınmıştır.

Yazarlara ait günlükler özel bir metin türü olarak kabul edilir. Araştırmacı Anna Zaliznyak'ın bu konuya dair görüşleri şöyledir:

"Bir yazarın kaleme aldığı her şey onun mesleki faaliyetlerinin bir parçasıdır, günlükteki herhangi bir not, sonrasında metne dönüşecek potansiyel bir ön metindir. Dolayısıyla bir yazarın günlüğü, fiilen, kitabı için aldığı notlardan farksızdır. Bu nedenledir ki bir yazarın günlüğü şu ya da bu ölçüde bir sonraki 'edebî' metne odaklanarak kaleme alınır. Bu, 'gerçek' bir günlük değil, farklı bir metin türüdür" (aktaran: Romaşkina, 2014, s. 13).

A. Puşkin'in "Yevgeni Onegin" (Евгений Онегин) adlı eserinde "gümüş anahtarla kilitlenmiş" sözleriyle altını çizdiği günlük, yazarın aktardığı şekliyle o dönemde yaygın olan bir durumu ifade eder. Yazarın kendisinin de metal kilitli bir günlüğü olmuştur: "Bugün bize ulaşan Puşkin'in günlüğü metal kilidi olan, büyük bir defter biçimindedir; içinde Puşkin'in 1833-1835 yılları arasında kaleme aldığı, her birinin tarihlendirildiği notlar mevcuttur. Bu günlük şairin ölümü sonrasında eşi Natalya Gonçarova'ya teslim edilir" (Feynberg, 1976, s. 177).

XIX. yüzyılda yükselişe geçerek insanın iç dünyasını anlatma arzusuyla bütünleştirilen günlük metinleri XX. yüzyılın ikinci yarısında itiraf, kendini tanıma, yaşanmışlıkların ayırdına varma gibi heveslerle insanları sarar ve dergi baskılarının – "Noviy mir" (Н о в ы й м и р), "Znamya" (З н а м я), "Oktyabr" (О к т я б р ь) – başı çeken sayıları haline gelir. Ülke içinde yaşanan sosyo-politik gelişmeleri izleyen sansür süreci, savaş yılları ve bunların bir sonucu olarak yaşanan göç dalgaları yaşamlarında farklı geçiş dönemlerini tecrübe eden insanları aynı duyguyla masanın başına oturtur. Kendini ifade etmenin bir yolunu arayan bu insanlar için kâğıda dökülen her bir sözcük, geleceğe bırakılan bir mesaj niteliği taşır. Ancak özellikle Rus entelijensiyasının manevi arayışlarını ve hem edebî hem sosyo-politik sahada yaşanan trajik süreci ortaya koyan bu

metinlerin, yıllar boyu muhafaza edildikleri arşivlerden çıkarılması, herkesçe bilinen gerekçelerle, hayli zaman alır. Nitekim Sovyet Rusya’da kaleme alınan günlük metnlerinin büyük bir kısmı – yazar Korney Çukovski’nin, edebiyat eleştirmeni Lidiya Ginzburg’un, gazeteci yazar Frida Vigdorova’nın, yazar Yuri Nagibin’in günlükleri – ancak 80’li yıllarda yayımlanabilir. Bu döneme kadar ya hiçbir şekilde yayımlanamamış ya da bu türün formatını bozacak bir biçimde kısaltılmış olarak basılmışlardır. Dahası pek çok yazar, günlüklerini kaleme aldığı süreçte, yazdıkları bir şekilde okunacak endişesiyle, içinde bulunduğu tehlikeyi dile getirmiştir. Yu. Nagibin, 1994 yılında basılan günlüğünün önsözünde bu durumu şu sözlerle doğrular:

“Savaş sayfalarının cephede, kolaylıkla bulunabilecek küçük bir deftere not edildiğini – bu durum o zamanların güvenlik koşulları altında kişinin yazışma hakkının on yıl elinden alınmasına varırdı– unutmamak gerekir...” (Nagibin, 1996, s. 4).

Devrim, sansür, savaş, siyaset sahasında yaşanan karmaşa, belirsizlik ve totaliter rejimin gerekleriyle çalkalanan XX. yüzyıl yalnızca gerçeği yazabilme olanağı sağlayan günlük metnlerinin gelişmesinde etkili olur. M. Prişvin, K. Çukovski, Aleksandr Tvardovski, Daniil Harms, Olga Berggolts, Vladimir Vernadski gibi pek çok yazar, şair, gazeteci ve akademisyenin kaleminden çıkan günlükler iktidarın edebiyat politikası çerçevesinde değil, kendi kişisel gözlem ve hissiyatları gölgesinde yazılır; her biri aynı tarihsel sürecin, aynı yazgının ortağıdır. XX. yüzyılın ilk yarısındaki toplumsal yaşamı, yeni Sovyet toplumunun ortaya çıkışını kaleme alan M. Prişvin’in 1905-1954 yıllarına ait günlükleri on üç cilt olarak basılır (Mamonov, 2013, s. 150). M. Prişvin’in yarım yüzyılı aşan bir zaman dilimine tanıklık eden günlükleri tarihi bir belge niteliği taşır. Devrim, Yeni Ekonomi Politikası (НЭП), kolektivizasyon (коллективизация) gibi dönemi şekillendiren pek çok gelişmeye yer verilen yazarın günlükleri tarihe düşülen bir not niteliğindedir (Can Emir, 2019, s. 108). M. Prişvin’in yanı sıra, masumane kaleme alınmış çocuk kitapları dahi yasaklanan K. Çukovski’nin sansürle mücadeleyi anımsatan satırları; “Noviy mir” dergisinin yazı işleri müdürü olarak görev yapan A. Tvardovski’nin totaliter rejim karşısında verdiği manevi mücadele⁶; kullandığı kriptografi yöntemi ile D. Harms’ın

⁶ A. Tvardovski, – dönemin ağır koşullara rağmen – o sırada henüz tanınmış bir yazar olmayan A. Soljenitsin’in “İvan Denisoviç’in Bir Günü” (Один день Ивана Денисовича) adlı eserinin basılmasını sağlar, Vasili Bıkov’un bir yazar olarak tanınmasına ön ayak olur. Bkz. Mamonov, 2013, s. 150.

kaleme aldığı günlükleri ve eserleri (yazarın deşifre edilen günlükleri 90'lı yılların başında "Noviy mir" dergisinde kısmen yayımlanır) gibi pek çok farklı hikâye kâğıda dökülür. 14 Aralık 1938 tarihinde "halk düşmanı" (народный враг) ilan edilmesi sonrasında tutuklanan gazeteci yazar O. Berggolts (3 Temmuz 1939 yılında serbest bırakılır) da 1923 yılından ölümüne kadar yazdığı günlükleriyle o dönemin tanıklarından biridir. Tutukluluğu sırasında İç İşleri Halk Komiserliği (НКВД) tarafından günlüklerine el konur, serbest bırakıldığında ise defterlerinin yalnızca birkaçı ona geri verilir. O. Berggolts'un 1939-1942 yıllarına ait notları 2010 yılında, "Azbuca" (Азбука) yayınevi tarafından "Olga. Yasak Günlük" (Ольга. Запретный дневник) adlı derlemede yayımlanır (Yeroşkina, 2015, s. 31). Çalışma kamplarında bulunduğu sırada günbegün defterine düştüğü notları olduğu bilinen Aleksandr Soljenitsın'ın gözlemlerini, tecrübelerini, yaşamışlıklarını, kazanımlarını ve yitirdiklerini not ettiği günlükleri ise – bir anı yazısı ya da bir günlük metni olarak kabul edilmeyen – "Gulag Takımadaları" (Архипелаг ГУЛАГ) adlı eserinin zeminini oluşturmuştur.

XX. yüzyılın ikinci yarısında, bilhassa yazarların kaleminden çıkan günlüklerin yayımlanmaya başlamasıyla, arşivlerde muhafaza edilen günlükler konusu tartışılmaya başlanır. Rusya tarih yazımı araştırmacıları, İosif Stalin döneminde günlük yazarların sayısının çok da fazla olmadığı bilgisini aktarır ve bu durumu "büyük terör" (большой террор) yıllarıyla ilişkilendirir (gözüaltına alınmaları ya da tutuklanmaları durumunda bu kayıtlar kendilerini zor duruma düşüreceği gerekçesiyle). Bu anlamda günlüklerini otosansüre maruz bırakarak istemsiz bir biçimde bu zincirin bir halkası olan entelijensiyanın tutumu, söz konusu rakamsal değerlerin bir nedeni sayılır. Ancak Rusya Devlet Edebiyat ve Sanat Arşivi (РГАЛИ), Rusya Devlet Kütüphanesi (РГБ) elyazmaları bölümü, Rusya Milli Kütüphanesi (РНБ) gibi yerel ve idari arşivlerde muhafaza edilen günlüklerin toplam sayısı tam olarak bilinmemektedir. Son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar kolhoz çalışanlarının (колхозник), öğrencilerin, devlet memurlarının, öğretmenlerin, entelijensiyaya mensup ya da siyasetten kimi insanların kaleminden çıkan çok sayıda günlüğün arşivlerde muhafaza edildiğini ortaya koymuştur (Mamonov, 2013, s. 150). Otosansürden tam anlamıyla sıyrılması çok zaman alan bu metinlerin sahipleri arasında, döneme dair kapsamlı bir bakış sunan akademisyen V. Vernadski'nin ve gazeteci yazar Lyubov Şaporina'nın günlükleri önemli bir yer tutmaktadır.

4. SONUÇ

Günlük biçiminde yazılmış metinlerin Rus edebiyatında ortaya çıkışı kimi araştırmacılarca IX. ve X. yüzyıla ait *hacnameler* ve *gezi notlarıyla*

ilişkilendirilse de, bu metinlerin oluşması fiili anlamda XVIII. yüzyılın başlangıcına uzanır. Kişisel notlardan oluşan bu metinlerin bir edebî tür olarak kabul görüşü itiraf, otobiyografi, öz yaşamöyküsü, vakayiname gibi anı edebiyatının alt katmanları içinde bir evrilme süreci sonrasında gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle günlük metinlerinin hem Batı hem Rus edebiyatında tanınırlık kazanması sentimentalizm akımının gelişme gösterdiği XVIII. yüzyılın sonunda mümkün olmuştur. Toplumsal algı içinde yalnızca bütüncül olana değil, bireye dair ilginin de öne çıkmaya başladığı XIX. yüzyılda ise söz konusu metinlerin anı edebiyatından farklı bir biçimde, bağımsız bir metin türü olarak kabul görmesi ancak yüzyılın ortasında mümkün olur. Özellikle XIX. yüzyılın 60'lı yıllarında yükselişe geçen günlük metinleri "İstoričeskiy vestnik" ve "Russkiy arhiv" gibi dergilerde yayımlanmaya başlar. Bunun yanı sıra, kaleme aldıkları her şey mesleki faaliyetlerinin bir parçası addedilen yazarların günlükleri de bu dönemde öne çıkar: A. Puşkin, M. Lermontov, V. Jukovski, A. Hertsen, İ. Turgenyev, F. Dostoyevski, N. Çernişevski, N. Leskov, L. Tolstoy gibi.

Ortaya çıkışından, bir metin türü olarak kabul edilişine uzanan bu tarihsel süreçte günlük metinlerine dair pek çok arşiv oluşur. Kimisi kişisel yaşama ait bilgiler sunarken kimisi yaşanan toplumsal, tarihsel olaylara ışık tutar. Bu anlamda P. Zayonçkovski'nin "Günlükler ve Anı Notlarından Devrim Öncesi Rusya Tarihi" adlı çalışması; gerçeğe yakın, ancak farklı olayların etkisiyle ortaya çıkabilecek yeniden kavrama, yeniden değerlendirme gibi sonraya dair duygu değişimlerinden uzak bu metinleri tarihsel bir perspektifle ele alır. Zata mahsus bir anlatı türü olarak edebiyat sahasına giriş yapan günlük metinlerinin XX. yüzyıldaki rolü P. Zayonçkovski'nin izlediği yöntemi anımsatır bir biçimde, tarihsel süreçten ayrı düşünülemez. Zira üç devrim, üç savaş, siyaset sahasında yaşanan karmaşa ve totaliter rejimin gerekleriyle belleklerde derin izler bırakan XX. yüzyıl, ses yükseltilemediği için gerçeği yalnızca yazabilmenin mümkün olduğu bir atmosferde günlük metinlerinin gelişmesinde etkili olur. Bu dönemde özellikle entelijensiyanın kaleme aldığı günlükler otosansüre maruz kalarak yıllar sürecektir bir suskunluğu sayfaları arasında gizler. K. Çukovski, L. Ginzburg, F. Vigdorova, Yu. Nagibin, M. Prişvin, A. Tvardovski, D. Harms, O. Berggolts, V. Vernadski ve daha pek çok isme ait günlükler ancak 80'li yıllarda okurla buluşabilir. Dolayısıyla kişisel bilgilerin aktarıldığı notlar olarak, ortaya çıkışı çok erken tarihlere dayandırılan günlük metinlerinin Rus edebiyatındaki serüveni yüzlerce yıllık bir dönemi kapsar. Bu tarihsel süreçte günlük metinlerinin taşıdığı misyon zamana düşülen bir not olmaktan sıyrılıp edebî bir metin türü olma yolunda ilerlemiş; farklı dönemlerde eserler kaleme alan yazarları, entelijensiyaya

mensup insanları daha yakından tanıma olanağı sağlayarak sosyo-politik gelişmeler sırasında kendini anlatamamanın yankısı olmuştur.

5. KAYNAKLAR

- Bahtin, M. M. (2000). *Avtor i geroy v estetiçeskoy deyatelnosti: K filosofskim osnovam gumanitarnih nauk*. Peterburg: Azbuka.
- Can Emir, B. (2019). *Rus edebiyatında Birinci Dünya Savaşı (Tarihsel Perspektif Işığında)*, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Çopur, L. (2006). *Rus kültür tarihinde Raskol dönemi ve bu dönemin mücahidi Avvakum (hayatı ve eserleri)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Feynberg, İ. L. (1976). *Çitaya tetradı Puşkina*. Moskva: Sovetskiy pisatel.
- İnanır, E. (2003). *Rus edebiyatı incelemeleri Kiev Rusyası'ndan XVII. Yüzyıla*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kazanski, N. (2009). İspoved kak literaturniy janr. G. M. Bongard-Levin & İ. H. Urilov (Ed.) *Vestnik istorii, literaturı, iskusstva T.6* (ss. 73-90). Moskva: Sobraniye.
- Kolobov, V. V. (2017). Dnevnik pisatelya kak dokument epohi (na materiale dnevnika A. V. Jigulina). 15 Ağustos 2019 tarihinde http://www.science.vsu.ru/dissertations/5022/%D0%90%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82_%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B2_%D0%92.%D0%92.pdf adresinden erişildi.
- Kolyadiç, T. M. (1999). Vospominaniya pisateley XX veka (evolyutsiya, problematika, tipologiya) 2 Eylül 2019 tarihinde [defile:///C:/Users/User/Desktop/172704-www.libfox.ru.pdf](http://C:/Users/User/Desktop/172704-www.libfox.ru.pdf) adresinden erişildi.
- Lermontov, M. (2000). *Zamanımızın bir kahramanı* (Çev. S. Satar). İstanbul: Oda Yayınları.
- Mamonov, A. V. (2013). Dnevnik M. M. Prişvina 1940-1943. *Rossiyskaya istoriya*, 13, 148-168.
- Miheyev, M. Yu. (2006). Dnevnik v Rossii XIX-XX veka – ego-tekst ili pred-tekst 2 Eylül 2019 tarihinde http://www.lib.ru/PLATONOW/miheev_platonov.txt adresinden erişildi.
- Miheyev, M. Yu. (2007). *Dnevnik kak ego-dokument (Rossiya, XIX-XX)*. Peterburg: Vodoley.
- Nagibin, Yu. (1996). *Dnevnik*. Moskva: Knizniy dom.
- Nikolyukin, A. N. (2001). *Literaturnaya entsiklopediya terminov i ponyatiy*. Moskva: Intelbak.
- Prohorov, G. M. (2007). İgumen Daniil i yego “Hojeniye” v Svyatuyu zemlyu. G. M. Prohorov (Ed.) *“Hojeniye” İgumena Daniila v Svyatuyu zemlyu v naçale XII v.* (ss.270-338). Peterburg.
- Robinson, A. N. (1991). Avvakum (liçnost i tvorçestvo). A. N. Robinson (Sost.) *Jitiye Avvakuma i drugie yego soçineniya* (ss. 306-360). Moskva.
- Romaşkina, M. V. (2014). Dnevnik: Evolyutsiya janra. *Sovremennye problemy nauki*

i obrazovaniya, 6, 12-24.

- Romaşkina, M. V. (2016). Dnevnik kak literaturnaya forma (S. Kirkegor, M. Yu. Lermontov, F. Kafka, A. Kamyu, J-P. Sartr). 7 Eylül 2019 tarihinde <https://dlib.rsl.ru/viewer/01006651958#?page=1> adresinden erişildi.
- Rudziyevskaya, S. V. (2002). Hudojestvennie vozmojnosti i istoki janra dnevnika pisatelya. *Vestnik literaturnogo instituta im. A. M. Gorkogo*, 1, 85-92.
- Savkina, İ. L. (2001). *Pişu sebya: Avtodokumentalnie jenskie teksti v russkoy literature pervoy polovini XIX veka*. Tampere: University of Tampere.
- Surkov, A. (Sost.) (1964). *Kratkaya literaturnaya entsiklopediya*. T.2. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
- Toporov, V. N. (1989). Dva dnevnika (Andrey Turgenyev i İsikava Takuboku). L. B. Alayev vd. (Ed.) *Vostok-zapad. İssledovaniya. Perevodi. Publikatsii*. (ss. 78-100). Moskva: Nauka.
- Yegorov, O. G. (2003). *Russkiy literaturniy dnevnik XIX veka. İstoriya i teoriya janra: İssledovaniye*. Moskva: Flinta. Nauka.
- Yeroşkina, O. N. (2015). Dnevnik Olgi Feodorovni Berggolts kak svidetelstvo istorii formirovaniya novoy sovetskoy intelligentsii. *Klio*, 10 (106), 24-32.
- Zayonçkovski, P. (1976). *İstoriya do revolyutsionnoy Rossii v dnevnikah i vospominaniyah*, Moskva: Kniga.